

MELLAN
GUD
OCH
STAT

Iran efter ett långt 1900-tal

fri tanke

**ROUZBEH
PARSI**

یوسف گم گشته بازآید به کنعان غم مخور
کلبه احزان شود روزی گلستان غم مخور
ای دل غمدیده حالت به شود دل بد مکن
وین سر شوریده باز آید به سامان غم مخور
گر بهار عمر باشد باز بر تخت چمن
چتر گل در سر کشی ای مرغ خوشخوان غم مخور

غزل شماره ۲۵۵ دیوان حافظ

DEL I

Det moderna Irans historia

<i>Förord: Berättelsen om Iran</i>	9
Det moderna Irans historia	15
Qajardynastin	18
Revolution!	22
Folket och kungamakten	27
En ny dynasti uppstår	32
Reza Shah Pahlavis reformer	38
Ett demokratiskt-nationalistiskt interludium:	
1951–53 Premiärminister Mossadeq	41
1960–63 Den vita revolutionen	49
1978–79 Rödgrön revolution	54
1980–88 Kriget mot Irak	62
Den islamiska republiken: En revolutionär skvader	68
Mujahedin-e Khalq: från stadsgerilla till personkult	72
Massavrättningarna 1988	77
Efter Khomeini: Återuppbyggnad och normalisering 1989–2005	80
Pendeln svänger: President Ahmadinejad 2005–2013	87
Kurskorrigering: Hassan Rouhani 2013–2021	97
En konservativ revansch som kom av sig:	
Ebrahim Raisi 2021–2024	101
Ett avbrott och en fortsättning?	
Reformisten Pezeshkian 2024	103

DEL 2

Iran efter ett långt 1900-tal

1. Identitet, nationalism och mångfald — 107
2. Religion — 131
3. Ekonomi — 170
4. Bakom hijaben — 215
5. Beslutsfattande i den islamska republiken — 246
6. Kärnteknik och stormaktspolitik — 301
7. Iran i världen — 342

Slutord: I skuggan av ett arv — 418

Författarens tack — 425

Kronologi — 427

Noter — 432

Litteratur med vidare läsning — 447

Persongalleri med hänvisningar — 486

Till H

Del av många världar — helt sin egen

Berättelsen om Iran

IRAN ÄR ETT LAND som regelbundet slås upp i nyhetsrubrikerna, i huvudsak som antagonisten i ett av Mellanösterns många konflikter, nu senast i krig med Israel. Det kan då lätt te sig som att Iran är en enkel konstant i de politiska ekvationerna, alltid tillförlitligt negativ och farlig.

Bilden har sin grund i det förtryck som den islamiska republiken utsätter sin egen befolkning för i islams namn, men resultatet blir ofta en förenkling där inga förändringar sker och ingen variation blir synlig. Bilden målas med bred pensel i nattsvarta färger. För dem av oss som följt och studerat Iran länge framstår den här bilden som absurd. Vi ser människor – inte statister. Vi förundras över den kulturella variation och rikedom som finns i landet, trots och kanske till följd av alla svåra omständigheter. Vi ser ett land i fyrfärg med många underbara och smärtsamma erfarenheter, en bild där världspolitikens enkla rollfördelning innebär att göra våld på historien och människors erfarenheter. Ett moralistiskt drama med goda förkämpar och onda antagonister ger mer uttryck för betraktarens behov av ett bokslut över ett trauma än ett försök att förstå den komplexitet som finns i ett samhälle.

Denna komplexitet finns i min egen historia. Under de första åren av min uppväxt i Sverige hade jag en fotostatkopia av ett grynigt foto i mitt rum. Min far gav det till mig. Det var ett

foto av en man, fastspänd vid en påle. Han har just arkebuserats, efter att ha dömts till döden i en militärdomstol 1958. När han tillfångatogs var han militäringenjör av kaptenegrad i den kejsrerliga armén, men också en högt uppsatt medlem i det iranska kommunistpartiet Tudeh, som förbjöds efter shahens kupp 1953. Hans namn var Khosrow Rouzbeh och jag är döpt efter honom. Hans historia och den politiska utveckling som 21 år efter hans död ledde till revolutionen är skälet till att jag, och många med mig, hamnade i Sverige. De här stora och små politiska händelserna är en del av den livshistoria som många i och utanför Iran bär med sig.

Med tanke på hur många människor av iranskt ursprung som bor i Sverige kan man tycka att bilden av Iran borde vara mer nyanserad och komplex. Iranier är ju en av de mest framgångsrika invandrargrupperna; de återfinns till exempel i näringslivets högre nivåer och alla riksdagspartier har ledamöter med iranskklingande namn. De flesta av dem är här på grund av revolutionen 1978–79 eller kriget mot Irak 1980–88. Alla är inte överens om hur Irans historia ska förstås eller skrivas, eller vad de historiska erfarenheterna betyder för samtiden. Iran är ett land med många religioner, språk och etniciteter. Det är också ett gammalt land – i kraft av sin långa historia och självmedvetenheten hos befolkningen om dess rika och brokiga kultur. Många iranska föräldrar vill helst se sina barn skaffa sig »riktiga« yrken, det vill säga som advokater, ingenjörer eller läkare. Yrken inom humaniora och samhällsvetenskap har inte samma höga status. Den iranska staten har inte heller varit nådig mot historiker och samhällsvetare, eftersom dessa genom sin kritiska genomlysning av landets historia och samhälle kan ifrågasätta statens officiella historieskrivning och självbild. Icke desto mindre finns det en livlig akademisk verksamhet i Iran som fortsätter att utbilda studenter och forskare.

Under hela 1900-talet har grupper i det iranska samhället bråkat om hur landets historia borde läsas och i vilken riktning samhället borde utvecklas. Berättelsen om Iran är följaktligen del i ett politiskt och socialt spel. Revolutionen 1979 vände inte bara upp och ner på samhället och befolkningens liv utan även på berättelsen som konstruerats och förmedlats av den moderniserande Pahlavimonarkin. Inte helt olikt Reza Shah under 1920- och 30-talen hade makthavarna i den nya islamiska republiken ambitionen att göra om samhället från grunden.

Den iranska befolkningen tvingades anpassa sig till revolutionärernas teoretiska drömmier om ett nytt samhälle. Många av dem hade sina egna förhoppningar om det nya som nu skulle byggas. De tvingades dock in, ofta under hugg och slag, i den repressiva vision som den nya religiösa och politiska eliten iscensatte. Denna elit var emellertid själv i vardande och inte klar över hur den ville att det nya samhället skulle se ut, än mindre hur man skulle nå dit. I den djupt smärtsamma och inkonsekventa process som följde har den islamiska republiken, från djupet av sitt eget inre, ständigt genererat nya generationer av politiker, tänkare och aktivister som uttryckt avvikande åsikter och idéer och gjort direkt politiskt motstånd mot den rådande ordningen. Dessa dissonanser tolereras i allt mindre utsträckning och revolutionens mörkaste institutioner fortsätter att förvrida, förtära och förgöra en del av nationens barn.

Traumatiska erfarenheter och grusade förhoppningar har gjort den iranska samtidshistorien till ett öppet sår och ett av slagfälten där nutidens kontrahenter drabbar samman. Men att historien är närvarande betyder ingalunda att människor i allmänhet har en god kännedom om den. Det är snarare så att de bristande kunskaperna om landets samtidshistoria och utveckling gör det lättare för många att göra tvärsäkra

uttalanden om vad som hänt och förutsägelser om vad det kommer att leda till.

Det finns en hel del föreställningar i omlopp om viktiga nyckelhändelser i iransk historia som i bästa fall delvis är sanna och i värsta fall är direkta falsarier. Det är en delförklaring till att diskussioner om Iran tyvärr tenderar att urarta i skrik-matcher, vilket jag själv har erfarit vid upprepade tillfällen. Till exempel under det evenemang på Medelhavsmuseet som jag som programchef på UI deltog i och organiserade i december 2022.¹ Vad som krävs för att samtalen om Iran ska bli konstruktiva är det som på tyska kallas *Vergangenheitsbewältigung*. Detta innebär en smärtsam process genom vilken man tar itu med sin historia och erkänner skuld och ser varandras trauman för att därigenom kunna hitta en punkt som möjliggör samexistens och legitimitet för att bygga nytt. Varför Irans historia har haft en så uppslitande effekt på människor och samhälle kommer förhoppningsvis att stå klart för den här bokens läsare.

Jag har skrivit den här boken utifrån flera år av undervisning om Irans moderna historia för studenter utan förkunskaper om landet eller regionen. Upplägget skiljer sig därför från en konventionell historiebok för den allmänt intresserade läsaren. Istället för en kronologisk framställning som väver in historiens alla aspekter har jag valt att dela in min bok i en inledande översiktlig kronologi, som orienterar den oinsatte läsaren, och sju kapitel som gör mer detaljerade nedslag i teman som är av betydelse för att förstå var landet befinner sig idag. Om kronologin gör en vertikal läsning så är de tematiska kapitlen ett försök till en sorts horisontell läsning. På det viset hoppas jag att läsaren kan fördjupa sig utifrån eget intresse i olika delar utan att kronologin går förlorad eller kommer i vägen för läslusten.

Ingen enskild bok kan göra ett land och dess historia rättvisa.

Jag har gjort urval och identifierat det jag anser vara särskilt viktigt. Jag skrev min avhandling om iransk nationalism och har forskat och analyserat Iran med kollegor i och utanför landet i många år. Den här bokens syfte är att förklara och analysera Iran för en allmän publik, vilket inte är detsamma som att representera Iran eller iranier i sitt hemland eller i diasporan. Jag har också vinnlagt mig om att inte exotisera Iran. Min övertygelse är att landet kan studeras som vilket annat land som helst och jämföras med andra för att se både likheter och skillnader. Förhoppningsvis kan ett sådant angreppssätt leda till en bättre förståelse av landet, av vad som särskiljer det från andra och vad de har gemensamt.

Boken är ett försök att bena ut Irans moderna historia utan att stryka någon med- eller mothårs. Den har för avsikt att analysera och förstå – och ibland sympatisera med ett land och en kultur. För det paradoxala är att trots alla de sår som den politiska repressionen har skapat är Iran en plats som jag, och många med mig över hela världen, har band till som vi inte kommer ifrån.

ROUZBEH PARSİ,
Berlin, augusti 2025

Del 1

Det moderna Irans historia

TROTS HETTAN i juni 1906 satte sig över 14 000 människor ned runt den brittiska legationen i Teheran. Liknande sittdemonstrationer hade ägt rum i flera av landets städer kring de brittiska konsulaten under det föregående året. De samlade demonstranterna framförde ingen entydig kravlista men den minsta gemensamma nämnaren var behovet av juridiska reformer. Kronprinsen hade lugnat vågen av protester med vaga löften, men då reformerna uteblev hade man nu, i juni 1906, ännu en gång samlats för att pressa kungamakten. Protesterna fick resultat och i augusti och september samma år utfärdade kungen dekret om att ett parlament skulle grundas vars syfte var att bistå regeringen i reformarbetet. Vad detta innebar exakt och hur långt detta reformexperiment skulle gå var med största sannolikhet ingen varse om.

Den iranska revolutionen började med ett enkelt krav om tydligare rättslig och en mer förutsägbar politisk ordning. Framförallt var kravet att kungens makt skulle begränsas och kungamakten politiska utövning bli mer förutsägbar. Detta var nog så banbrytande krav, men när de framfördes var det få av de inblandade som kunde föreställa sig hur mycket radikalare de slutgiltiga förväntningarna på förändring skulle bli – och vad de skulle leda till.

Som så ofta började det i mycket liten skala. Under hösten 1905 hade protester uppstått bland köpmännen i Teheran och

andra större städer mot godtyckliga skatter och det otillförlitliga rättssystemet. Vanligtvis kunde detta missnöje kanaliseras genom de rättslärda som brukade medla och vidarebefordra signaler i båda riktningar.² Men dessa två samhällsbärande grupper fick nu sällskap av en ny grupp, de modernistiska sekulära intellektuella,³ som gav nytt fokus och form åt protesterna. Genom att alliera sig med varandra lyckades de tre grupperna genomdriva förändringar. Hur denna allians höll ihop, eller snarare inte höll ihop, avgjorde revolutionens utgång. Det ursprungliga kravet var ett Rättvisans hus (*edalat-khane*), genom vilket rättsväsendet skulle bli mer konsekvent och förutsägbart i sin rättskipning. Även om det inte föresvävade de flesta av deltagarna vid denna tidpunkt, skulle detta krav också i längden avgränsa och reglera kungens makt. Reformkraven framfördes genom protester som växte, och med dem de politiska kraven, och slutade med en mer systematisk politisk vision på en skala som endast kan beskrivas som revolutionär.

När kungen inte hörsammade kraven ökade demonstranternas ambitioner. En av de händelser som eldade på konfrontationen var just sittdemonstrationen i juni 1906 i den brittiska legationens trädgård. Där deltog framstående köpmän och intellektuella, som därigenom visade att kraven hade stöd bland viktiga delar av den politiska eliten. Trots sitt kvasi-koloniala inflytande i Iran sågs Storbritannien också som liberalismens och det parlamentariska systemets hemvist. För dem som protesterade mot shahens godtyckliga misskötsel av landet var Storbritannien följaktligen den enda stormakt med inflytande som de kunde vädja till om hjälp att stävja och begränsa shahens makt. Att söka sin tillflykt till religiösa byggnader för att genom passivt motstånd protestera var en gammal tradition. Sommaren 1906 hade många också börjat genomföra den här typen av sittdemonstrationer (*bast*) vid utländska beskickningar

eftersom de formellt inte var under iransk jurisdiktion.

Rörelsen var inte uttalat revolutionär och det var knappast avsikten hos de flesta av deltagarna. I detta avseende skiljer sig inte författningsrevolutionen från andra uppror och revolutioner i historien. Trots det är det lätt att i efterhand beskriva revolutioner som oundvikliga. Vi radar upp alla skäl till folkligt missnöje och beskriver statens eller det politiska systemets dysfunktionalitet och då ter det sig rimligt att det hela slutar i en revolution. Men om det vore så enkelt hade vi sett revolutioner oftare och lite varstans. Det faktum att så få revolutioner äger rum tyder på att det inte är så enkelt, det krävs mer än strukturella faktorer för att missnöje ska övergå i uppror. Och eftersom de flesta uppror misslyckas är kampens rättfärdighet eller uppoffringarna i blod ingen garanti för revolutionens fullbordan. Det finns med andra ord, precis som i många andra mänskliga sammanhang, en oförutsägbarhet i när en politisk situation kan generera en kedjereaktion som utmynnar i att den rådande ordningen störtas. Inte ens revolutionärerna själva kan vara säkra på framgång. Deras uppgift är att organisera mer eller mindre övertygade anhängare, men konsten består i att upprätthålla illusionen, drömmen, om att mot alla odds, mot en ofta överväldigande institutionaliserad makt, störta landets makthavare. Kort och gott att intala sig en segervisshet och förmedla den till det stora flertalet som oftast inte insett vidden av vad de gett sig in på.⁴

En revolution går igenom olika faser. Först har vi de pyrande eldarna, skäl till missnöje, strukturella problem som funnits där ett bra tag. När någon sätter dem i ett större sammanhang eller när en enskild incident får större grupper att reagera så har snön på bergväggen börjat röra på sig. Men det är fortfarande ingen lavin. Det finns flera sätt på vilka det stora raset kan utlösas. Politiska ledare försöker kanalisera missnöjet, ge det

mer stadga och form, dvs. en enkel kravlista som ger största gemensamma nämnare för att mobilisera oppositionen mot den rådande ordningen. Men inget av detta sker i ett vakuum, statsmaktens reaktioner är minst lika viktiga. Om staten överreagerar och använder övervåld så kan det stärka motståndet och därigenom undergräva statens legitimitet. Men oftast innebär mer våld att man bryter motståndet som återgår till att pyra i bakgrunden. Om statsmakten, övertygad om sin säkra position, å andra sidan fullständigt ignorerar reformkraven så undergräver man de mer kompromissvilliga representanterna på andra sidan barrikaden och ger luft under de mer radikala omstörtande krafternas vingar.

För att förstå hur denna dynamik utspelade sig behöver vi ta oss en titt på hur monarkin och det iranska samhället kommit i ett sådant trångmål.

Qajardynastin

När qajarerna, en turkisktalande stam, erövrade landet vid 1700-talets slut byggde deras styre och politiska ställning i huvudsak på att de olika provinserna skötte sig själva. De hade tagit över efter att den mäktiga Safavidiska staten gått under och de påföljande åren av inbördeskrig. Qajarerna försökte åter bygga en mäktigare centralstat, men de olika initiativen föll ofta på det osystematiska tillvägagångssättet. Stora delar av 1800-talet har därför ofta beskrivits som en enda lång kris. Kanske är det en väl mörk bild, men imperialismens tidevarv ställde tveklöst nya krav på hur en stat måste ledas – förmågor Qajarmonarkerna inte besatt.

Därtill hade landet nu två mäktiga europeiska stormakter att tampas med, Storbritannien och Ryssland. Inte helt olik

Sverige har Iran ett komplicerat förhållande till sin stora granne i norr. Ryssland var å ena sidan den främsta kontaktytan med det väst som allt mer tornade upp sig som ett hot, å andra sidan kom Rysslands eget imperieprojekt att hota Iran. Under 1500- och 1600-talen var Iran en regional stormakt allierad med stora europeiska stadsstater som Florens i kampen mot osmanerna. Men med tiden fick landet allt svårare att värja sig mot de militärtekniskt och ekonomiskt överlägsna europeiska stormakterna. Irans territoriella integritet blev ständigt ifrågasatt och under 1800-talet förlorade man ett antal landområden med mer eller mindre starka kopplingar till Teheran och kungarikets centrum. Denna nutida känsla av ett Europa och ett väst som inkräktare som sår split och söndring är alltså en föreställning med konkret historisk hävd. Här finns också en skillnad mellan hur en del bland minoritetsfolken läser landets historia och den version som staten, sedan införandet av allmän skolgång på 1900-talet, förmedlat.

Den förnedring som dessa nederlag innebar formaliserades i de fredsfördrag Iran tvingades skriva under. Efter förluster i krig mot Ryssland förlorade Iran genom fredsavtalen 1818 (Golestan) och 1828 (Turkomanchai) landområden i Kaukasien. Särskilt Turkomanchaiavtalet ses fortfarande i dag som en skamfläck i det moderna historiemedvetandet. När motståndarna till kärnteknikavtalet som slöts 2015 ville visa hur djupt de avskydde förhandlingarna och hur farliga de ansåg dem vara för Irans nationella självständighet så beskrev man avtalet som ett nytt Turkomanchai. Vidare förlorades till Ryssland områden väster om Kaspiska havet och delar av Centralasien som nominellt stod under iransk överhöghet. Naser al-Din shah, som ärvde tronen 1848, försökte kompensera för dessa förluster genom att erövra Herat, i nuvarande Afghanistan, 1856. Under det föregående halvsekleet hade Iran flera gånger försökt återta

kontrollen över provinsen. Även om belägringen av Herat var en framgång så utlöste det en brittisk reaktion. London, och dess förlängda arm i New Delhi, betraktade Afghanistan som en viktig buffert i det »Stora spelet« om Centralasien där huvudfienden var Ryssland. Storbritannien kom därför att attackera Iran (bland annat belägrades Bushehr) och 1857 tvingades Iran skriva under ett fredsfördrag som innebar att man avsåg sig alla anspråk på Herat.

Dessa tre händelser under 1800-talet har format både det kollektiva politiska medvetandet och landets fysiska konturer. Men Iran ansattes inte bara av militära angrepp utifrån – statens oförmåga gällde inte enbart försvaret av gränserna. Den svaga centralmakten kunde inte generera de ekonomiska investeringar som behövdes för att genomföra infrastrukturella reformer som kunde ha bidragit till en industriell tillväxt. Landets ekonomi stagnerade och Storbritannien och Ryssland kom att bli den iranska statens främsta långivare. I utbyte tilltvingade de sig sänkta tullar och andra förmåner för sina egna affärsintressen. Försöken under 1800-talet att industrialisera Iran slogs sönder när de inhemska projekten, utan statligt stöd och skydd, utsattes för avancerade europeiska konkurrenter.

Hur kom det sig då att statsmakten inte kunde hävda sin auktoritet inom landet? Stat och samhälle definierar varandra och existerar i en form av symbios. Under 1800-talet räknar man med att Iran hade en befolkning på 5–6 miljoner och att ca 40 procent av dem tillhörde nomadiserande stammar, lika många var bofast landsbygdsbefolkning och resterande 20 procent var stadsbor.⁵ Den lokala autonomin var stor, dels för att staten inte hade förmåga att hävda sin makt, dels för att staten inte nödvändigtvis såg ett behov av att vara ständigt närvarande. Statliga positioner såldes till högstbjudande, vilket garanterade staten en viss regelbunden inkomst. Det gav också vinnaren

ett incitament att försöka pressa provinsens invånare på större inkomster för att få igen sina utgifter och berika sig. Med andra ord var myndighetsutövning nära knuten till person, familj och släkt. En del poster hade med tiden blivit ärftliga. Den iranska centralmakten hade ingen stående armé utan fick förlita sig på att adel och stamhövdingar kunde förmås att ställa upp med väpnade styrkor vid behov. Den påstått enväldige kungen var med andra ord lika mycket gisslan hos sina undersåtar som de var hos honom. Kronprins Abbas Mirza försökte under sin tid som guvernör för landets viktigaste provins, Azerbajdzjan, att genomföra militära och andra institutionella reformer för att bättre kunna försvara landet mot såväl det osmanska som det ryska imperiet. Han dog 1833 utan att hans nyordning (*nezam-e jadid*) fått fäste inom statsapparaten.

Den kung som under 1800-talet dominerade den politiska utvecklingen var i stället Naser al-Din shah på grund av sin långa regenttid. Han besteg tronen 1848 och regerade fram till attentatet 1896 som tog hans liv. Under detta halvsekel skedde många av de mer eller mindre allvarligt menade ansatser till reformer av den iranska staten och dess institutioner. De första reformatörerna var ofta ämbetsmän, men så småningom kom även intellektuella och journalister, som även kunde vara verksamma inom statsapparaten, in i bilden. Den som ofta brukar lyftas fram är Mirza Taqi Khan Farahani, mera känd som Amir Kabir (Amir den store), stor-vesir 1848–1851. Hans försök till reformer var de mest ambitiösa, och i kraft av sin position som premiärminister är det lätt att tro att hans chanser att få igenom förändringarna var goda. Men reformerna han ville genomföra krävde att han först koncentrerade makt hos sig själv, bort från hovet och shahen. Reformerna i sig syftade, som så ofta, till att professionalisera byråkratin och expandera statens domvärjo gentemot andra maktcentra (hovet, regionala

potentater, stamledare osv.) Landet skulle få en modern militär kapabel att både skydda riket mot utomstående och hävda statens rätt att styra internt. Studenter skickades till Europa för att lära sig såväl hur dessa mäktiga staters institutioner fungerade, som hur deras samhällen var funtade. De skulle också genomgå formella utbildningar för att på så vis bekanta sig med de vetenskapliga rön som låg till grund för Europas framsteg. Amir Kabirs storvulna planer kom en bit på vägen. Bland annat försökte han få ordning på statens skrala ekonomi genom att skära ner på utbetalningar till personal vid hovet eller statstjänstemän som inte hade faktiska arbetsuppgifter. Denna finansiella åtstramning var också nödvändig för att bekosta hans egna reformer – som var väldigt kostsamma. Det var med andra ord många mäktiga personer vid hovet och utanför huvudstaden vars privilegier hotades av dessa reformer. När shahens mor vände sig mot honom var Amir Kabirs öde beseglat. Han tvingades avgå och begick sedan officiellt självmord 1852. Därmed var det första reformförsöket i en lång rad under Naser al-Dins regenttid till ända.

Under 1870-talet kom Naser al-Din att tillsätta andra reformatorer till olika maktpositioner, delvis sporrad av flera statsbesök han gjorde i Europa. Men han pendlade alltid mellan att ge dem ett meningsfullt mandat för att genomföra förändringar, och en ovilja att tumma på sin egen makt. Oavsett vågade ingen gå så långt som Amir Kabir, och följaktligen genomfördes reformerna sällan och deras institutionella avtryck förblev begränsade. Detta berodde delvis på shahens egen ovilja eller oförmåga att satsa politiskt kapital, och delvis på att kungamakten byggde på en relation till olika adelsfamiljer, landägare, stammar osv. Centralmakten var sällan så stark att den kunde driva igenom förändringar på nationell nivå utan samtycke från dessa mäktiga personer, familjer och grupper. Staten var dåligt

rustad för att styra och hantera en allt mer komplex ekonomisk och politisk närmiljö. Bland annat kom landets livsmedelsförsörjning att falla allt oftare under 1800-talets andra hälft vilket ledde till svältvågor och återkommande utbrott av kolera och liknande sjukdomar.

De blygsamma statliga inkomsterna räckte inte till för att finansiera hovliv och andra verksamheter eller investeringar, därför sålde staten monopol på olika verksamheter och tillgångar för en bestämd tidsperiod till stora europeiska företag, i så kallade koncessioner. I gengäld fick staten en engångssumma för att täcka sin budget. Detta var synnerligen impopulärt bland dem som inte ville se det utländska inflytandet växa, och hos landets inhemska köpmannaklass som därmed förfördelades. Det mest flagranta exemplet var den koncession som den brittiske baron Julius de Reuter (som senare startade nyhetsbyrån Reuters) fick 1872 på all form av gruvnäring, infrastrukturella investeringar och fabriker – för en fast summa under fem års tid och 60 procent av vinsten under ytterligare tjugo år. Tanken var att inkomsterna skulle möjliggöra utbyggnad av bland annat järnväg i landet. Det ramaskri som följde tvingade Naser al-Din shah att återkalla koncessionen efter knappt ett år. Detta blev nu mallen för hur självvådiga kungliga initiativ kunde motverkas. När shahen gav en brittisk affärsman monopol på all tobaksproduktion och försäljning i Iran 1890 så resulterade det i massiva protester. Den ryska regeringen å sin sida såg det som en oacceptabel eftergift till rivalerna i London. Så småningom uppmanade den shiamuslimska världens då ende levande *marja'*, ayatolla Mirza Shirazi, alla rätttrogna att avstå från att nyttja tobak. Det politiska trycket blev så stort att shahen, ännu en gång, tvingades återkalla koncessionen.